

BAHAEDDİN ÖGEL'İN "HARPUT AĞZI FONETİK VE MORFOLOJİ" ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ercan ALKAYA*

ÖZET

Genel Türk tarihi ve kültür tarihi alanındaki çalışmalarıyla Türk tarihi araştırmalarında önemli bir yeri olan Bahaeddin Ögel'in "Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji" adlı yayımlanmamış bir etüt çalışması bulunmaktadır. Adı geçen çalışma Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde ET00038 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Ögel'in etüdü 140 sayfalık bir çalışmadır. Çalışma "Başlangıç" bölümüyle başlamaktadır. Bu kısımda genel olarak Harput, Elazığ ve Harput ağzı üzerine kısaca bilgi verilmiştir. Ardından çalışmada kullanılan çeviri yazı işaretleri gösterilmiştir. Çalışma Harput ağzı üzerine yapılan Fonetik ve Morfoloji başlıkları altında başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümden sonra Harput'tan derlenen dört adet metne yer verilmiştir. Fonetik ve Morfoloji kısmındaki inceleme de bu metinlerden hareketle yapılmıştır. Çalışmanın sonunda ise metinlerden hareketle oluşturulmuş kısa bir sözlük bulunmaktadır. Çalışmada şimdiye kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan eser genel hatlarıyla tanıtılmış, değerlendirilmiş ve Harput ağzı üzerine yapılan diğer çalışmalarla mukayese edilmiştir. Adı geçen eserden hareketle Harput ağzının önemine değinilmiş, Harput ağzının Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yeri de belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahaeddin Ögel, Elazığ, Harput Ağzı, Türkiye Türkçesi ağızları, fonetik, morfoloji.

AN ASSESSMENT OF BHAHAEDDİN ÖGEL'S WORK NAMED "HARPUT DIALECT PHONETICS AND MORPHOLOGY"

ABSTRACT

Bahaeddin Ögel, who has a very important place with his Works on General Turkish History and History of Culture in the field of studies on Turkish history, has an unpublished study named "Harput Dialect Phonetics and Morphology". The study is recorded in the library of Turkish Language Association with inventory stock number ET00038. Ögel's study consists of 140 pages. It starts with "Introduction" part. In this section, general information is given about Harput, Elazığ and Harput dialect. Then, transcription signs used in the study are presented. The study consists of two main parts named Phonetics and Morphology. After these two parts, four texts compiled from Harput are included. Investigation in Phonetics and Morphology parts is based on these texts. At the end of the study, there is a glossary based on these texts. In this article, the work, which has not been studied so far, is introduced generally, evaluated and compared with other works done about Harput dialect. Starting from Ögel's work, the importance of Harput dialect has been emphasized and the place of Harput dialect has been determined in Turkey Turkish dialects.

Keywords: Bahaeddin Ögel, Elazığ, Harput dialect, Turkey Turkish dialects, phonetics, morphology.

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, E-posta: ealkaya16@gmail.com.

Genel Türk tarihi ve kültür tarihi alanındaki çalışmalarıyla Türk tarihi araştırmalarında önemli bir yeri olan Bahaeddin Ögel'in "Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji" adlı yayımlanmamış bir etüt çalışması bulunmaktadır. Adı geçen çalışma 140 sayfa olup Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde ET00038 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.

Bahaeddin Ögel'in bu eseri hazırlama amacını ve sebebini, 1945 yılında düzenlenen Beşinci Türk Dil Kurultayı'nın 26 Kasım 1945 tarihli birinci birleşiminin birinci oturumunda Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Hasan Reşit Tankut'un Kurumun dört yıllık çalışmalarını (1941-1945) açıklayan raporundan anlamaktayız. Tankut, uzunca raporunun bir bölümünde şunları söylemektedir:

"Bu dergi (*Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*) çok dikkatli bir özenle süzölmüş ve incelenmiş olmakla beraber gereçleri kısa zamanda ve tez elden toplanmış olduğundan tam bir Türkiye diyelekleri sözlüğü olabilmesi için türlü diyeleklerimiz üzerinde ayrıca yapılmakta olan toplama ve incelemelerin lûgat kısmı ile tamamlanması gerektiğine inanıyoruz. Bu yolda da oldukça ilerlemiş olduğumuzu sevinç ile arz edebilirim. İki Kurultay arasında bunlardan: Ömer Asım Aksoy'un "Gaziantep Ağzı" adlı eserinin ilk iki cildi, Profesör Ahmet Caferoğlu'nun "Anadolu Ağzlarından Toplamalar" serisinin Kars, Erzurum, Çoruh illerine ait birinci, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya ve Niğde illerine ait ikinci, Sivas ve Tokat illerine ait üçüncü, Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep, Maraş illerine ait dördüncü ciltleri, Kemal Edip Ünsel'in "Urfa Ağzı", Ferit Develioğlu'nun "Türk Argosu" adlı eserleri bastırılmıştır. Bu değerli bilgilerden Ömer Asım Aksoy "Gaziantep Ağzı"nın son cildini Ahmet Caferoğlu Rize, Trabzon, Giresun ve Ordu illerine ait beşinci ve **Bahaeddin Ögel "Harput Ağzı" adlı eserini baskıya vermek üzere hazırlamış. Kuruma teslim etmişlerdir.**

2

Sözlük kısmında adlarını ve değerlerini belirtmeye çalıştığımız bu kıymetli eserler de Türk Dil Kurumunun ileride yapacağı:

- 1) Yaşıyan yazı dili kelime haznesini,
- 2)Metinlerin kapsadığı eski kelime haznesini,
- 3)Türkiye diyelekleri kelime haznesini içine alan "Büyük Türk Sözlüğü" için başlıca gereçler olacaktır¹

Hasan Reşit Tankut'un raporundan anlaşıldığına göre, "Harput Ağzı" adlı bu çalışma Bahaeddin Ögel'e sipariş edilmiş ve B. Ögel de 1941-1945 yılları arasında hazırladığı eseri basılmak üzere Türk Dil Kurumuna teslim etmiştir. Harput Ağzı'nın Türk Dil Kurumunun projeleri arasında yer alan "Büyük Türk Sözlüğü" için malzeme teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Ögel, eserin "Başlangıç" başlıklı girişinde "Bu küçük deneme, modern dil biliminin en son sistemlerine göre yapılmak istenmiş bir çalışmadır. Bugünkü Anadolu ağzları henüz daha iyice incelenmediğinden modern sistemlerin kullanılmasında, birçok güçlükler karşımıza çıkmakta ve teknik çalışma isteğimize engel olmaktadır. Bazan, yanlış sonuçların elde edilmesine sebep olan bu güçlükler, bu etüdümüzde dört senelik çalışma ile kısmen ortadan kaldırılmıştır. Dört senelik çalışma, aynı zamanda Anadolu ağzlarının bazı inceliklerini de bize öğretmiştir. Bunun için ilerdeki çalışmalarımız hem çabuk hem de daha doğru olacaktır." (s. 1) diyerek, çalışmanın dört yılda ortaya çıktığını, modern dil biliminin en son sistemlerine göre yapılmak istendiğini ancak

¹ <http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=05>

bununla beraber Anadolu ağızları üzerinde yeterli çalışma yapılmadığı için de çeşitli güçlüklerle karşılaştığını belirtmektedir.

B. Ögel, bu etüt çalışmasını daktilo makinesi ile yazmıştır. Çalışma iki sayfası "Kaynaklar ve Kısaltmalar" olmak üzere 142 sayfadan ibarettir. Ögel, sayfaların sağ üst köşesine el yazısıyla sayfa numarası vermiştir. 62. sayfadan sonra gelen iki sayfalık "Kaynaklar ve Kısaltmalar" kısmına numara vermemiş ve metinler kısmı 63. sayfadan başlamıştır. Ögel'in el yazısıyla verdiği son sayfa numarası 140'tır. Ancak numara verilmeyen iki sayfayla birlikte çalışma 142 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmanın daktilo edildikten sonra son şeklinin temize çekilmediği görülmektedir. Zira eser üzerinde pek çok yer karalanarak, üzeri kapatılarak çeşitli eklemeler yapılmış durumdadır.

Çalışmanın ilk sayfası "başlangıç" başlığını taşıyan bir giriş mahiyetindedir. Ögel, bu kısımda Harput'ta konuşulan ağzın Elazığ ili ağızlarına bağlı olmasına rağmen niçin Elazığ adı yerine Harput adını kullandığını şu şekilde ifade etmektedir:

"1- Harput, on asırlık bir şehirdir. Zamanında büyük kimseler yetiştirmiş, kültürel ve siyasal bir birlik meydana getirmiştir. Bu sebeple, Eğin, Arapkir gibi folklor bakımından çok önemli yerler bu çevreye bağlıdır. Ve ağız da hemen hemen aynıdır.

2- Elazığ'ın ova köyleriyle, kuzeydeki dağ köylerinde fazla Azeri etkisi vardır. Bundan başka bazı yerlerde Farsçanın tesirile çok kaba bir şekil almış Türkçe de konuşulur. Bugünkü Elazığ, bu ağızların birleştiği bir yerdir. Yabancı bir kimse, bu çok ağızluluk karşısında şaşırıp kalır. Ve incelemeleri sonuçsuz kalır. Biz şimdilik yalnızca esas Harputluların konuştuğu ağızı inceledik. Bu ağız olgunlaşmış ve kurallaşmıştır. Ve azeri etkisi hemen hemen yok gibidir". (s. 1) Ögel'in bu ifadelerinden incelenen ağzın Elazığ merkeze bağlı Harput'la sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bugün idari olarak Erzincan'a bağlı olan Eğin (Kemaliye) ve Malatya'ya bağlı olan Arapkir ilçesi ağızlarının da Elazığ ili ağızlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve her iki yöre ağzının da yapı bakımından Elazığ ili ağızlarıyla aynı olduğu belirtilmektedir*. Yine Ögel'e göre Harput ağzı, Azeri ve Fars etkisinden uzak olup Elazığ ili ağızları içinde belli bir olgunluğa erişip kuralları bulunan bir ağızdır.

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili olarak yapılan tasniflerde Elazığ ağzı önemli bir yer tutar. Burada Harput ağzıyla kastedilen bugünkü Elazığ ağzıdır. Harput/Elazığ ağzı tasniflerde kimi zaman ayırıcı ve belirleyici özelliklerinden dolayı müstakil olarak verilmiş, kimi zaman da Doğu bölgesi ağızları içinde diğer ağızlarla birlikte zikredilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili ilk tasnif çalışması olan İgnas Kunos'un 1896 tarihli tasnifinde başlıca yediye ayrılan Türkiye Türkçesi ağızlarının dördüncüsü **Harputça** olarak geçmektedir. Ahmet Caferoğlu'nun da iki tasnifi vardır. 1946 tarihli ilk tasnifinde Türkiye Türkçesi ağızları dokuza ayrılmıştır. Tasnif'in birinci maddesi "Doğu İlleri ağızları (Kars, Elazığ, Van ve Civarı, Malatya) bölgesi" şeklindedir. Caferoğlu'nun 1959 tarihli ikinci tasnifinde de Türkiye Türkçesi ağızları altıya ayrılmıştır. Tasnifin üçüncü maddesi "Doğu ağızları (Elazığ ve Erzurum'dan doğu sınırına kadar)" şeklindedir. Tahsin Banguoğlu'nun tasnifinde de Türkiye Türkçesi ağızları ona ayrılmış olup sekizinci maddesi "**Harput Ağzı**"dır².

* Elazığ yöresi ağızları üzerine en önemli çalışmaları yapan Ahmet Buran da Ağın yöresi ağız özelliklerinin Elazığ il sınırlarını aşarak Malatya'nın Arapkir, Erzincan'ın Kemaliye ve Tunceli'nin Çemişkezek ilçelerine doğru kaydığını ve ağız özelliklerinin karşılıklı olarak yer yer farklılaşarak devam ettiği için, bunları kesin çizgilerle ayırmanın mümkün olmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Bahaeddin Ögel'in bu tespiti de doğruluk kazanmaktadır. bk. Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1997, s. 11.

² Ahmet Buran, "Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/1, Winter 2011, s. 41-43.

Leylâ Karahan **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması** adlı eserinde, Anadolu ağızlarını Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana grupta toplar. Doğu Grubu Ağızları içerisinde Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları gösterilmektedir³. Bu ağızları da alt gruplara ayıran Karahan, Elazığ ağızını Kemaliye, İliç (Erzincan) ve Tunceli ağızlarıyla birlikte Doğu Grubu Ağızlarının IV. alt grubuna dahil eder⁴. Karahan bu grubun İkinci Derecedeki Alt Gruplarında ise Elazığ ağızını; Elazığ Merkez, **Harput**, Ağın, Keban ve Baskil ağız bölgelerinden hareketle sınıflandırmıştır. Ayrıca eserde Palu ve Karakoçan ağızı; Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik, Halfeti hariç) ağızlarıyla birlikte Doğu Grubu Ağızlarının I. Alt Grubuna dahil edilmiştir⁵.

Ahmet Buran, “Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları, TDK Yay., Ankara 1997” ile “Elazığ İli Ağızları, Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultayı Yay., Elazığ 2003” adlı eserlerinde Elazığ ağızını beş ağız bölgesine ayırarak, her ağız bölgesinin ayırıcı özelliklerini ortaya koymuştur. Buna göre **1. ağız bölgesi: Harput ve Elazığ merkezi ile merkez köylerinin büyük bir bölümüdür.** 2. ağız bölgesi, Ağın merkez ve köyleri ile Baskil’in Kaleköy, Kumlutarla, Tabanbükü, Höyük; Keban ilçesinin Denizli, Bayındır ve Pınarlar (Nimri) köylerinden oluşur. 3. ağız bölgesi Keban ilçe merkezi ile köylerinin bir bölümünden ibarettir. 4. ağız bölgesi Baskil ilçesinin büyük bir bölümünü kapsar, ayrıca Keban ve Sivrice ilçelerine doğru hafif bir kayma gösterip doğu yönünde de Elazığ merkez ilçeye doğru yayılır. 5. ağız bölgesi ise Palu, Karakoçan ve Maden ilçeleri ile Sivrice ilçesinin bir bölümünü içine alır⁶.

Çalışmanın ikinci sayfasında, kullanılan “transkripsiyon” işaretleri gösterilmiş ve karşılarına karşılıklıları ses değerleri belirtilmiştir. Ögel, transkripsiyon işaretlerine geçmeden önce “*Dil kurumunun en son kabul ettiği transkripsiyon sistemidir. Yalnız, bazı ufak katmalar yapılmıştır*” (s. 2) diyerek, kullanılan işaretlerin TDK’nın o dönem kabul ettiği işaretler olduğuna vurgu yapmaktadır. Çalışmada on üçü ünlü, on üçü de ünsüzlerle ilgili olmak üzere toplam 26 transkripsiyon işareti kullanılmıştır. Ünlülerden yuvarlak a; açık, orta, kapalı e; açık, orta, kapalı i; açık, orta, kapalı ö; açık, orta, kapalı ü işaretleri, ünsüzlerden de ön, orta, art l; ön, orta, art k; ön, orta, art g; yumuşak g; sürekli sert h (h) ve çift dudak v (w) için transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Ögel, daha çok işaretlerin karşısına “yuvarlak”, “açık”, “orta”, “kapalı”, “ön”, “art”, “sürekli yumuşak”, “sürekli sert”, “çift dudaklı” gibi tanımlayıcı ifadeler kullanmış kimi zaman da bu açıklamaların yanına sesin mukayesesi veya daha iyi anlaşılması için “*İstanbul açık “e”si gibi*”, “*İstanbul’unkinden daha kapalıdır*”, “*İstanbul’unkine yakın*”, “*İstanbul’da, soru eki mi? deki gibi*”, “*Tam İstanbul ağızındaki gibi*”... açıklamalar yazmıştır. Buradaki “İstanbul” ile kastedilen yazı dilidir. Ögel’in kullandığı çeviri yazı işaretleri aynen şu şekildedir:

Transkripsiyon

Türk Dil Kurumunun en son kabul ettiği transkripsiyon sistemidir. Yalnız, bazı ufak katmalar yapılmıştır.

Sesliler:

â : Yuvarlak

³ Leylâ Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara 1996, s. 1

⁴ **Age**, ss. 91-92.

⁵ **Age**, s. 69.

⁶ Ahmet Buran, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yay., Ankara 1997, ss. 10-17; Ahmet Buran-Şerife Oğraş, **Elazığ İli Ağızları**, Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultayı Yay., Elazığ 2003, ss. 15-22.

- e : Açık, İstanbul'un açık e'si gibi.
e : Orta 'e'
e : Kapalı, İstanbul'unkinden daha kapalı.
i : Açık, İstanbul'unkinden daha kapalı.
i : Orta.
i : Kapalı, İstanbul'da soru eki "mi?"deki gibi.
ö : Açık
ö : Orta
ö : Kapalı

Sessizler:

- í : Ön í. Tam İstanbul ağzındaki gibi.
í : Orta. İstanbul'un ön í sinden geri.
í : Art. İstanbul'unkinden daha geri.
w : Çift dudaklı, bilabial "v"
k : Ön. İstanbul ağzındaki gibi.
k : Orta. İstanbul'un ön k ve k sinden geri.
k : Art. İstanbul'un art k'sinden geri.
g : Sürekli yumuşak. İstanbul'unki gibi.
h : Sürekli sert. İstanbul'da yoktur. "x" veya "kh" sesi.

Çalışmanın 3. ve 4. sayfaları "İçindekiler"den oluşmaktadır. İçindekiler kısmına bakıldığında çalışmanın A. Fonetik, B. Les Changements Combinatoires (Metin içindeki başlığı "İmtizaci Değişmeler"dir), C. Morfoloji, D. Metinler, E. Kısa Bir Sözlük başlıklandırılması şekliyle beş ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca her ana başlık da kendi içinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü "Fonetik" (s. 5-40) başlığını taşımaktadır. İnceleme kısmındaki en ayrıntılı kısım bu bölümdür. Ögel bu bölümde Harput ağzındaki sesleri, 1. Sessizler (s. 5-18), 2. Sessizler (s. 19-40) şeklinde ikiye ayırarak incelemeye çalışmıştır. Çalışmada çevriyazı işaretleri gösterilerek 20 ünlü verilmiş ve her ünlünün tanımı yapılmış, asli veya ikincil oldukları ortaya konulmuştur. Gösterilen 20 ünlü şunlardır: 1. a, 2. yuvarlak a, 3. çok açık e, 4. açık e, 5. kapalı e, 6. uzun e, 7. a-e arası ses, 8. ı, 9. 10. açık i, 11. orta i, 12. kapalı i, 13. o, 14. açık ö, 15. orta ö, 16.

kapalı ö, 17. u, 18. açık ü, 19. orta ü, 20. kapalı ü. Çalışmada Harput ağzındaki uzun ünlülere de değinilmiştir. Harput ağzında asli olarak uzun ünlü bulunmadığı, mevcut uzunlukların ünlü birleşmesi (saadet>sadet, ziraat>zirat, şeriat>şerat, tabii>tabi), ünsüz erimesi (rahmet>remet, rahat>rat, daha>da, yapmağa>yapma, olduğum>oldum) gibi yollarla ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Fonetik kısmında ele alınan ünlüler oldukça ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmış ve asli olanların dışındakilerin hangi yollarla meydana geldikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Meselâ kapalı e ünlüsünü ele alırken, bu sesin çeşitli ses olayları ve ses komşuluğu durumunda ortaya çıktığını göstermeye çalışmıştır. Ögel, Harput ağzında şu durumlarda kapalı e'nin ortaya çıktığını belirtir:

“1-a. İstanbul ağzındaki “A”, yabancı ve Türkçe sözlerde, yarı sesli “Y”nin önünde kapalı “E”ye çevrilir: heyļ: hayli, galey: kalay, geyrļ: gayrı, eynen: aynen, goley: kolay, heyirlisi: hayırlıslı

b. “İ” seslisi, “Y” önünde çok defa kapalı “E” olur: eyļ: iyi, çeynemek: çiğnemek, geyñmek: giyinmek, yeyimisin: yiyor musun

c. “Y”den evvelki açık “E” de aynı değişmeğe uğrar: Suleyman.

d. Y önünde “Ö” bulunması ile kapalı e olur: ele: öyle, bele: böyle, şele: şöyle

2- a. Fiillerin baş hecelerinde: etmek, demek, edecek, eşidilecek

b. Bir kısım kelimelerin baş hecesindeki “İ”lerin yerini tutar: getmek: gitmek, elk: ilk, getsñn: gitsin, elim: ilim, ehdñyar: ihtiyar

6

3. Gerek yukarıda verdiğimiz şartlar altında ve gerekse diftongla meydana gelmiş yeni seslerde “I”, “İ”ye ve hatta dudaklaşıklara yaklaşan bir nevi kapalı “E” görülür.” (s. 7-9)

Ünlülerden sonra “Sessizler” başlığı altında ünsüzler ele alınmıştır. Ögel, Harput ağzındaki ünsüzleri de *a. Selenliler (metin içinde “Ünlekliler” başlığını kullanmış), b. Sürekliler (1. Dudaklılar, 2. Dişliler), c. Süreksizler (1. Dudaklı, 2. Dişli), d. Gutturaller (1. Damak önlü, 2. Damak arth), e. Gırtlaklılar, f. Birleşik sesliler* terimlerini kullanarak altı başlık altında ele almıştır.

Ögel'in tespitlerine göre yukarıdaki başlıklara uygun olarak Harput ağzında telaffuzu görülen ünsüzler şunlardır:

1. Selenliler (Ünlekliler/Sonnantes): r, l (üç çeşittir: düz l, l, art l), n, nazal n, m, y.

2. Sürekliler,

a. Dudaklılar: w, f (dudaklı-dişli), ince v

b. Dişliler: s, z, ş, j

3. Süreksizler

a. Dudaklı: p, b

b. Dişli: t, d

4. Gutturaller

a. Damak önlü: Sert k (İki türdür: 1. Yazı dilindeki gibi olan k, 2. Biraz daha geride söylenen ve bağlama yeri art “k” ile ön “k” arasında bulunan “k”), süreksiz yumuşak g, sürekli yumuşak g

b. Damak artlı: Süreksiz sert q, süreksiz yumuşak ğ, sürekli yumuşak ğ, sürekli sert h (h)

5. Gırtlaklı (Laryngale): h

6. Birleşik Sessizler: Süreksiz sert Ç (t, ş seslerinin aynı anda çıkarılmasıyla oluşur), süreksiz yumuşak C (d, j seslerinin birleşmesiyle oluşur).

Ögel, yukarıda gösterildiği gibi, Harput ağzında telaffuz edilen 30 ünsüzün varlığını tespit etmiş ve özelliklerini vermeye çalışmıştır. Bu ünsüzlerin hangi şartlarda oluştuğunu belirtmiş, ses değerlerini vermiş ve başta, ortada, sonda olmak üzere kullanıldığı yerleri de göstermeye çalışmıştır. Ögel'in çalışmasında 19'u ünlü, 30'u da ünsüz olmak üzere toplam 49 ses bulunmaktadır.

Fonetik bölümünün ikinci kısmı; İçindekilerde "Les changements combinatoires", metinde ise "İmtizaci değişmeler" başlığını taşıyan, ses olaylarının ele alındığı kısımdır. Ögel, Harput ağzındaki ses olaylarını 1. Ahenk kanunu, 2. Sesli düşümü, 3. Diftong ve monoftong, 4. Sözde seslilerin durumu, 5. Benzeşme, 6. Sessizlerin düşüm ve türemi, 7. İkizlenme, 8. Methathese, 9. Dissimilation olmak üzere dokuz başlık altında ele almıştır.

İlgili başlıklar altında ses uyumları ve ses değişmeleri Türkçe ve alıntı kelimeler örnek verilerek incelenmiştir. Ayrıca, örnekler verilirken konuyla ilgili bazı tespitler yapılmış ve ses olayının sebepleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Yapılan tespitlere dayanak olarak da çeşitli yerli ve yabancı bilim adamlarının eserleri referans alınmış ve ortaya atılan iddia veya tespit desteklenmeye çalışılmıştır. Mesela "Sesli Düşümü" (s. 42-43) başlığı altında Harput ağzındaki ses düşmeleri ele alınırken bilhassa, Ögel'in *ünlekliler* terimiyle adlandırdığı, r, l, n, nazal n, m, y gibi ünsüzlerin önünde ve yine ilk sesi *ünleklili* olan bir ekin önünde ünlü düşmesinin daha fazla olduğu tespiti yapılmış ve buna dayanak olarak da J. Deny'nin "*Tannaniyeti bakımından seslilere yaklaşan "r, l, n" gibi ünleklilerle patlayıcılar (occlusive) arasındaki birleştirici sesli düşebilir* (J. Deny, Grammaire de la langue Turque, Paris 1921)" görüşü temel alınmıştır. Ögel, ayrıca bu görüşe ek olarak "*Bu patlayan seslerin bağlama yerleri (point d'articulation) "i" seslisinin ağızdaki doğuş yerine yakın olması sebebiyle ve yanında bulunan ünleklili (sonnante) yardımıyla seslisiz söylendiği halde; sesli varmış zannedilir*" tespitini yaparak ilgili örnekleri vermiştir: *G.ne: Gene, Yap.lan: Yapılan, Geç(ş)t.ler, B.le: Bile, Gat.lan: Katılan, Etd.ler vs.* (s. 42).

Ögel, "Sessizlerin düşüm ve türemi " başlığı altında: avlu>havlu, elbet>helbet, ayva>hayva, eğe>yege, ibrik>yibrîh, inmek>yenmek, yüklük>üklük, yirmî>igirmi, yüz>üz, yiğit>igît, yılan>ılan, Rabia>İrabiye, rüya>ürüye (s. 49-50); "İkizlenme" başlığı altında: yedi>yeddî, sekiz>sekîz, dokuz>dokguz, eşek>eşşek, sopa>zoppe, hile>hille, külah>küllah, sakız>sakgız, kadeh>geddeh, hepsi>heppîşî (s. 51); "Methathese" başlığı altında: şalvar>şawlar, iğrenç>irgenç, derviş>devrüş, sofras>surfa, sarmısak>samırsak, sivri>sirvî, öğrenmek>örnenmek, uğramak>orğamak... (s. 51) gibi Harput ağzında görülen pek çok ses olayını izah ederek örnekler vermiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü Morfoloji (s. 53-62) başlığını taşımaktadır. Morfoloji bölümü, Fonetik bölümüne göre hem oldukça kısa hem de biraz düzensizdir. Bu bölüm kendi içinde, "İsimlerde", "Sıfatlarda", "Zamirlerde", "Fiiller", "Türem", "İsimlerin hali" olmak üzere altı başlık olarak ele alınmıştır. Bu bölüm, Fonetik bölümüne göre daha kısa, örnekleri daha az (kimi yerlerde örneksiz) özensiz ve biraz da düzensizdir. Başlıkların alt başlıklarına bakıldığında pek çok eksiğin ve düzensizliğin olduğu görülür. Meselâ, "İsimlerde"(s. 53) başlıklı kısımda yalnızca çoğul eki (örnek verilmeden) ve küçültme eklerinden bahsedilmiştir. Küçültme ekleri için -cuğaz (garı-

cuğaz), -cuk/-cüg (hedye-cük), -rag (acı-rah), -cek (büyü-cek), -ce (igiti-ce) (s. 53) gibi örnekler verilirken ayrıca “küçültme ekleri” başlığı altında “-a çal-” (mawu-y-a çal-mah: mavimsi; eşgi-y-e çal-mah: ekşimsi) birleşik fiilinin küçültme eki olarak verilmesi gibi bir yanlışlığa da düşülmüştür. Aynı şekilde “Sıfatlarda” (s. 53-54) başlıklı kısımda ise, sıfatlar hakkında herhangi bir bilgi verilmemiş, herhangi bir sınıflandırma yapılmamış yalnızca sıfatların üzerine gelen bildirme ekinin (eyl-dür) yuvarlaklaştığından bahsedilmiş hemen altında da kısaca ve ikişer örnekle pekiştirme ve sıra sayı (rütbi sayı sıfatı) sıfatlarından bahsedilmiştir.

“Zamirlerde” (s. 54-55) başlıklı kısım da eksik ve yetersizdir. Yalnızca kısaca ve kendi içinde de eksik şekilde şahıs, işaret, dönüşlülük ve “iyelik” zamirlerinden bahsedilmiştir. Belirsizlik ve soru zamirlerinden bahsedilmemiştir. “Fiiller” (s. 55-59) başlıklı bölüm diğerlerine göre biraz daha ayrıntılıdır. Harput ağzında görülen kimi sıfat-fiil, zarf-fiil ekleri örnekleriyle gösterilmiş, kısaca ek-fiil ve tasvir fiillerden bahsedilmiştir. Ardından da “Temporal kip” başlığıyla bildirme kipleri, “Modal kipler” başlığıyla da tasarlama kipleri anlatılmış ve her kip için Harput ağzından örnekler verilmiştir. Meselâ, şimdiki zamanın Harput ağzındaki çekimi şöyledir: *sev-im, sev-i-sin, sev-i, sev-(i)ü-k, sev-i-s/z, sev-i-ler*. Ancak bu kısım da biraz eksik ve düzensizdir. Fillerin birleşik çekimleri için ayrı bir başlık açılmamış, yalnızca bildirme kiplerinde ilgili kipin altında kimi birleşik çekimler için örnek verilmiştir. Meselâ, şimdiki zaman kipi içinde şimdiki zamanın hikâyesi (ye-y-i-dj-m) ve şimdiki zamanın şartı (ye-y-i-se-m) için örnek verilmiş, ancak şimdiki zamanın rivayeti dikkate alınmamıştır. Diğer kiplerde de aynı durum söz konusudur. Tasarlama kipleri için ise herhangi bir birleşik çekim örneği yoktur.

8 “Türem” (s. 59-60) başlıklı kısımda isimden isim yapan ekler ve fiilden isim (sıfat) yapan eklere yer verilmiştir. İlk madde için yedi (1. -lık; 2. -cük/-cuğ “gelin-cük, maymun-cuğ”, 3. -suz/-süz “akıl-suz, deger-süz”, 4. -cıl “ortan-cıl”, 5. -cana/-cene “çoğ-cana, usul-cana, güzel-cene”, 6. -leyin “gece-leyin, sabbah-leyin, güzel-leyin”, 7.-eyinki “düneyinki=dünkü”); ikinci madde için ise dört ek (1. -ıh “gır-ıh”, 2. -gan “yapış-gan”, 3. -gun/-gün “çoş-gun, kes-gün”, 4. -am/-ım “dol-am, at-ım, dut-um”) gösterilmiştir. Ancak, görüldüğü gibi -cAnA, -leyin, -eyinki gibi ekler de isimden isim yapma ekleri içinde gösterilmiştir.

Morfoloji bölümünün son başlığı olan “İsimlerin Hali” (s. 60-62) başlıklı kısımda ismin halleri, ilk başlık olan “İsimler”den ayrı olarak ele alınmıştır. Harput ağzındaki isim hal ekleri 1. *-in hali (genitif)*, 2. *-i hali (accusatif)*, 3. *-a hali (datif)*, 4. *-de hali (locatif)*, 5. *-den hali (ablatif)*, 6. *Instrumental* başlıklarıyla altıya ayrılmış, örnekleri verilmiş, yer yer farklı kullanımlarına ve işlevlerine değinilmiştir. Meselâ, ikinci teklik şahıslara yönelme hali eki geldiğinde bir yapı değişikliği olduğu “*bahan: bana, sahan: sana, atan: atına, even: evine...*” örnekleriyle, çıkma halinin farklı işlevleri ise “*bazı tipik anlamları vardır*” denilerek şu şekilde örneklendirilmiştir: “*Anadan baba-dan ösgüz*”, “*Herşe-den tercübelerj varmış*”, “*Esgj-den bu bahçe bele degüldü*”, “*Şaşgunuğ-dan: şaşkınlıktan*”.

İnceleme kısmı bittikten sonra metinler ve sözlük bölümlerine geçilmeden önce 63 ve 64. sayfalarda “Adı geçen eserler ve birkaç kısaltma” başlığıyla inceleme kısmında istifade edilen ve atıf yapılan eserlerin künyeleri yer almaktadır. Bilhassa Fonetik kısmında bir hayli yararlanılan ve genellikle yabancı dille (çoğu Almanca ve Fransızca) kaleme alınmış bilim adamlarına ait 51 kaynak bulunmaktadır. Ögel, “Başlangıç” kısmında da belirttiği gibi bu çalışmayı dört yıllık bir sürede hazırlamış konuyla ilgili pek çok kaynağı okumuş, ayrıca Prof. Dr. Landsberger’den fonetik ve morfoloji tahliliyle ilgili dersler almıştır. B. Ögel, kaynakları başarıyla kullanmış ve çalışmaya

uygulamıştır. Harput ağzındaki bir yapıyı tespit edip değerlendirirken Türkçenin genel grameriyle ilgili, Türkiye Türkçesiyle ve Türk lehçeleriyle ilgili yapılan çalışmalara hatta genel dilbilimle ilgili başvurmuş ve bu eserlerdeki bilgileri iddiasına veya tespitine dayanak olarak kullanmıştır. Örnek olması hasebiyle Bu 51 kaynaktan bazılarını örnek vermek istiyoruz:

W. Bang, TURAN, 1918, 1-2 Szam, Zur Türkishhen Wortforschung, I.

T. Banguoğlu, Altosmaniche Sprachstudien zu süheyl-ü nevbahar, Leipzig 1939.

Balkanoğlu, KSz V, Dialect Turc d'Erzerum.

Luici Bonelli, KSz. III, Loci del dialetto Turco Trebizonda, 308-322.

A. Caferoğlu, Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme, I, II, 1940-1941.

A von Gabain, Altürkische Grammatik, Leipzig 1941.

J. Deny, Grammaire de la langue Turque, Paris 1921.

Dimitriyev, OOr. IV 2, Gagauzische Lautlehre, I, 208-224.

Karl Foy, KSz I, Das Aidinisch-Türkische, 177-194.

Gunnar Jaring, Studien zur einer osttürkischen Lautlehre, 1933.

Karl Menges, AOr. XI, 1, Einige Bemerkungen Vergleichenden Grammatik des türkmenischen, 4-34.

Gyula Nemeth, KSz. XII, Kumük es Balkar Szojeguzek.

W. Radloff, Phonetik der nördlichen Türksprachen, Leipzig 1882.

Marttu Räsänen, Eine Sammlung von Mani-Liedern aus Anatolien.

Ferdinand de Saussure, Cours de Lenguistique generale, Paris 1931.

Şeyh Süleyman Efendi, Lugat-ı Çağatayi ve Türki-i Osmani, İstanbul 1298.

A. Zajackowski, Przeklady trenow jeremjasza w narzeczu Trocko-Karaimskien.

Çalışmanın dördüncü bölümü Metinler (s. 65-111) olup aynı zamanda çalışmanın en hacimli bölümüdür. Metinler bölümünde çeşitli kişilerden derlenmiş 11 masal metni, 160 atasözü, 48 tanımaca (bilmece) ve 103 mani bulunmaktadır. Ögel, her metin türünün sonunda derleme yapılan kişilerin adlarını yazmış, ancak hangi metnin hangi kişiden derlendiğini belirtmemiştir. Buna göre masal metinleri Nadire Ögel, Hatice Arıkan, Ahmet Çelik, Akıllı Eşe (Ayşe)'den; atasözü ve bilmececeler Nadire Ögel, Ayşe Kırat'tan; Maniler de Sakine Arıkan, Ayşe Çelik, Fuat Arıkan, Nadire Ögel'den derlenmiştir. Bu durumda, çalışmadaki metinlerin toplam sekiz kişiden derlendiği anlaşılmaktadır.

Metinler kısmında en hacimli bölümü 11 metinle Masallar (s. 65-93) oluşturmaktadır. Her ne kadar masal başlığı altına alınmışsa da 10. ve 11. metinler masal değil, kıssadan hisse şeklindeki anlatılardır. Atasözleri (s. 94-99) başlığı altında 160 atasözü verilmiştir. Bu atasözlerinin büyük bölümü bilinen atasözlerimizin Harput ağzındaki almış olduğu biçimdir: "*Ahacağ gan damarda durmaz*", "*Dawulun sesi uzağdan hoş gelir*", "*Helep ordasa, arşun burda*" gibi. Ayrıca kimi deyimlerin çekimli kullanımları da atasözü olarak alınmıştır. Atasözü olarak alınan deyimler şunlardır: "*Boyuna bahmadan söze garişi/Boyuna bakmadan söze karışmak*", "*Bulduhca buni/Buldukça bunamak*", "*Dağdan gelip bağdakini gowi/Dağdan gelip bağdakini kovmak*",

“Elññn hamurunnan erkek işine garışma”, Eşşegñn guyrugu kimñn ne uzani, ne gıssalı/Eşeğın kuyruğu gibi ne uzanmak, ne kısalmak”, “Gaş yapam derken göz çıñari”, “Gırñndan sona saza başlı/Kırkından sonra saza başlamak”, “Gıssadan hesse almalı/Kıssadan hisse almak”, “Yorğanan göre ayağın uzat/Ayağını yorganına göre uzatmak”. Ayrıca, Romalı Diyojen’e ati olduğu bilinen ünlü “Kölge etme başga ehsan isdemem” vecizesi de atasözü olarak verilmiştir.

Metinler içine 48 bilmeceye, 103 de maniye yer verilmiştir. Ancak, manilere bakıldığında tür olarak mani olmayan birçok dörtlüğün de bulunduğu görülmektedir. Meselâ,

Garanfil tutam tutam	Tevekde üzüm gara
Altun atam gül tutam	Sahlımı düzüm gara
Oyarı bahan verñn	İsdedñm yanan gelem
Atmış gün oruç tutam	Elñm boş üzüm gara

gibi maniler çoğunlukta iken çeşitli türkü dörtlükleri de mani başlığı altında verilmiştir. Mani başlığı altında verilen 103 dörtlüğün 30’u türküdür:

Gurban olam gaşı gözü garaya	Çıh heyvana bah yıldızın merdñne
Ergi bürgü yollar düşdü araya	Yeni düşdüm bi civanın derdñne
Ben gelemem yawrum sen gel buraya	Ataşım çoñ dayanamam derdñme
Helbet bi gün dolaşarah gelürüm	Bi su sepñn ataşımı söndürün. gibi.

Çalışmanın son bölümü “Kısa bir Sözlük” (s. 112-142) başlığını taşıyan sözlükten oluşmaktadır. Sözlükte Harput ağzında olan ve metinlerde yer alan 995 madde başı yer almaktadır. Madde başına kelimelerin Harput ağzında geçen biçimleri konulmuş ve karşılıklarına da anlamları yazılmıştır. Yazı dilinde de hemen hemen aynı ses ve anlam yapısıyla geçen çok az sayıdaki kelimenin ise (cñlet, degül, gelñn, hal gibi) anlamının verilmesine gerek duyulmamıştır.

Sözlükte geçen kelimelerin büyük bölümü yazı dilinde de aynı anlamla yaşayan kelimelerdir. Harput ağzında yalnızca bazı ses farklılıklarına sahiptirler: *alma*, *ahval*, *bacı*, *dokguz*, *eşğñ* “ekşi”, *melmeket*, *sawuñ* “soğuk”, *terezñ*, *zoppa* “sopa” gibi kelimeler bu türdendir. Sözlükte Harput ağzındaki “*bayañ*” “*demın*, *bıldır*” “geçen yıl”, *çaşut* “becerikli”, *gög* “mavi”, *tezmek* “kaçmak” gibi arkaik unsurlara ve yine Elazığ ağzına has olan, yazı dilinde ve diğer ağzlarda fazla görülmeyen “*çapçı*” “*yalancı*”, *çolle* “*külhanbeyi*”, *elce* “*küçük sepet*”, *gıdık* “*keçi yavrusu*”, *hırçñk* “*yırtık*, *pejmürde*”, *gındırlamañ* “*yuvarlamak*”, *huylatmañ* “*kızdırmak*”, *mozik* “*topaç*”, *parç* “*maşrapa*”, *poro* “*saç perçem*” gibi kelimelere rastlanmaktadır.

Sözlükte, sözlükçülük yöntemi bakımından uygun olmayan unsurlar da yer almaktadır. Meselâ, çekim eki almış kimi kelimeler sözlüğe alınmıştır: *onnarın* “*onların*”, *bahan* “*bana*”, *ezññm* “*azimim*”, *aşşahdakñ* “*aşağıdaki*” gibi kelimeler bu türdendir. Bazı ses değişikliğine uğramış olan özel adlar da sözlüğe dahil edilmiştir: *Angara*, *Cöwdet* “*Cevdet*”, *Fañk*, *Feyzñ*, *Mamut*, *Sait* gibi. Kimi zaman da cümle yapısındaki çekimli unsurların sözlüğe alınması bir başka

yöntem yanlışı olarak göze çarpmaktadır: *bay oldu "zenginleşti", nedem netm̄jyem "ne edeyim ne etmeyeyim", aman ha aman "sakın", gal "kal!", hoşden beşden sona "biraz konuştuğuktan sonra"*.

Sözlükte geçen kelimelerin büyük bölümü metinlerden alınmakla birlikte, sözlükteki kimi kelimeler metinlerde geçmemektedir. Bunların yazar tarafından sözlüğe dahil edildiği anlaşılmaktadır ("çorlu: dertli, hastalıklı", gındırlamağ: yuvarlamak" gibi). Metinde geçen kimi kelimelerin ise sözlüğe alınmadığı tespit edilmiştir: *pumpullu "pullarla kaplı", ağırşah "ağırşak", -e ten "-e kadar", baħar "göz" gibi.*

Yukarıda bahsedilen yöntem yanlışlıklarına rağmen çalışmanın sonundaki sözlük, gerek içerdiği söz varlığının sayısı gerekse de niteliği bakımından önem taşımaktadır. Bilhassa bugün artık Elazığ'da unutulmaya yüz tutmuş ve yeni neslin pek bilmediği pek çok kelimenin bulunması dahi sözlüğün değerini artırmaktadır.

Bahaeddin Ögel'in "Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji" adlı tanıtıma çalıştığımız eserinin dışında doğrudan Harput ağzıyla ilgili iki eser daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki Fatih Güngör Kısaparmak'ın "Dil Folkloru açısından Harput Ağzı" (Ünite Bilgisi Yay., İstanbul 1982, 96 s.) adlı eserdir.

Elazığ'ın yetiştirdiği önemli sanatçılardan Fatih Kısaparmak'ın hazırlamış olduğu bu eser, amatör nitelikte ama Elazığ ağzı bakımından önemli bir çalışmadır. Eser iki bölümden oluşur. 1. bölümde genel olarak folklor hakkında bilgi verildikten sonra, genel nitelikleriyle Harput folkloru ele alınır. Ardından da dil folkloru açısından Harput (Elazığ) ağzı değerlendirilir.

İkinci bölümde Harput (Elazığ) ağzının kısa bir grameri verilmeye çalışılmış ve ardından da Elazığ ağzına ait kelimelerin bulunduğu "Harput Ağzı Sözlükçesi" başlıklı bir bölüm konulmuştur. Eserin en önemli bölümü, bu "sözlükçe"nin yer aldığı bölümdür. 43 sayfa tutan bu sözlükçede Elazığ ağzına ait kelimelerin karşılıkları verilmiş, bu kelimeler (eğer varsa) mani, türkü atasözü, deyim gibi sözlü ürünlerde geçtiği şekilleriyle de gösterilmiştir. Yazar, Elazığ ağzındaki kelimelerden Azerbaycan ve Kerkük Türkçesinde ortak olanları da göstermiş ve hepsinden örnekler sunmuştur:

"SAĞALMAK: İyileşmek. Azeri Dil Folkloru'nda da aynen vardır:

"Sağ olmaz sağ olmaz

"Bağ almadan bağ almadan

Hasta adam sağ olmaz

Doluptu bağ almadan

Bendeki yar yarası

Sineme bir oh degdi

Öleneten sağalmaz" (Harput)

O yara sağalmadan" (Kerkük)

Yazar, zaman zaman sözlükçedeki çeşitli kelimeler üzerinde etimoloji denemelerinde bulunmuş, Türkçenin tarihi dönemleriyle, çağdaş lehçeleriyle bağlantılar kurmaya çalışmıştır. Ancak saha dışından birisi olduğu için bu denemeleri ilmî disiplinden uzak, acemice olmuş ve bazı yerlerde yanılmıştır. Meselâ:

"APARMAK: Götürmek. Prof. Caferoğlu'nun "Uygur Türkçesi Sözlüğü" kitabınının 87. sayfasında "uzaklaştırmak" anlamında geçen "ıtarmak"la ilgili olduğu düşünülebilir." gibi.

Amatör bir çalışma olmasına rağmen, Elazığ ağzı söz varlığına ait 762 kelimeyi ve bu kelimelerin de önemli bir bölümünü örnek kullanımlarıyla ortaya koyması bakımından önemlidir⁷.

Harput ağzıyla ilgili diğer eser de Zülfü Güler tarafından hazırlanan “**Harput Ağzı**” (Elazığ 1992, 166 s.) adlı çalışmadır. Zülfü Güler’in bu çalışması Elazığ merkez ağzına ait geniş bir söz varlığını içermektedir. Eserde fonetik, morfolojik bir incelemenin yanı sıra eserin asıl önemi söz varlığıyla ilgili bölümleridir. Elazığ yöresine ait masal, türkü, mani, deyim, atasözü, dua ve beddualar alınmıştır. Eserin sonunda da Elazığ ağzına ait 1010 kelimeyi barındıran bir sözlük bulunmaktadır⁸.

Bahaeddin Ögel’in çalışmasıyla birlikte doğrudan Harput ağzıyla ilgili yapılmış olan veya “Harput Ağzı” başlığını taşıyan üç çalışmanın olduğu görülür. Her üç çalışma da modern dilbilim metotlarından ve geleneğinden, ağız çalışmasının gerektirdiği ilmi disiplinden uzaktır. Ama Bahaeddin Ögel’in çalışması ilk olması yönüyle diğerlerinden ayrılır. Yine diğer ikisiyle karşılaştırıldığında Ögel’in fonetik incelemesinin daha ayrıntılı olduğu, ses değerlerinin iyice tespit edildiği ve transkripsiyon işaretlerinin metne başarıyla uygulandığı görülür. Ayrıca Ögel’in çalışmasında bizzat kendisi tarafından derlenmiş metinlerin olması ve dil incelemesinin bu metinlerden hareketle oluşturulması ve yine sözlük kısmının da bu metinlere dayanması diğer iki çalışmada görülmeyen hususlardır.

Bahaeddin Ögel tarafından 1941-1945 yılları arasında hazırlanan ve Türk Dil Kurumuna basılmak üzere teslim edilen “Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji” adlı etüt çalışması, yerli bilim adamları tarafından ülkemizde yapılan ilk ağız çalışmalarından ve yine Harput/Elazığ ağzı ile ilgili yapılmış ilk ağız çalışması olması bakımından önem taşımaktadır. Bahaeddin Ögel’in bir dilci olmaması eserin eleştirilecek bazı yönlerinin bulunmasına ortam hazırlamıştır. Eleştirilecek yönleri birkaç başlık altında şöyle gösterebiliriz:

1. Eser “Fonetik ve Morfoloji” başlığını taşımasına rağmen fonetik kısım, morfolojiye göre oldukça geniş tutulmuştur. Morfoloji kısmı hem çok kısa hem de pek çok yönüyle eksik bırakılmıştır.

2. Eserde belli bir terim birliği/terminoloji yoktur. Terimlerin neye göre kullanıldığı anlaşılmamaktadır. Türkçe ve yabancı terimler iç içe kullanılmıştır. Hatta içindekilerde Türkçe olarak kullanılan bir terimin metin içinde yabancı karşılığıyla kullanıldığı bile görülmektedir.

3. İnceleme kısmında kullanılan örneklerin büyük çoğunluğu metinlerde geçen kelimeler olmasına rağmen, metinlere satır numarası verilmediği için, örnek kelimenin hangi metinde veya sayfada geçtiği anlaşılamamakta ve bu da karşılaştırma imkânını zorlaştırmaktadır.

4. Metinlerin hangi tarihte ve tam olarak kimlerden derlendiği açık bir şekilde belirtilmemiştir.

5. Sözlük kısmında madde başı olarak alınmaması gereken kimi çekimli unsurlar, özel adlar gibi madde başları bulunmaktadır.

⁷ Ercan Alkaya, “Elazığ Yöresi Ağzıları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy’un Bu Çalışmalara Katkısı”, **II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni**, 10-12 Nisan 2006, Bildiriler, Kayseri 2007, s. 7.

⁸ **Agb**, s. 6.

6. Metin kısmında bazı metin parçalarının altına konduğu başlığa uygun olmadığı görülmektedir. Atasözü başlığı altında deyim, masal başlığı altında kıssadan hisse, mani başlığı altında türkü bulunması gibi.

7. İnceleme kısmında (yukarıda gösterildi) kimi bilgi yanlışlarının bulunduğu görülmektedir.

Bahaeddin Ögel'in "Harput Ağzı Fonetik ve Morfoloji" adlı çalışması yukarıda belirtilen eksikliklerine rağmen Harput ağzıyla yapılmış ilk çalışma olması yönüyle önem kazanmaktadır. Bahaeddin Ögel bir dilci olmamasına rağmen, özel olarak Prof. Landsberger'den fonetik ve morfoloji dersleri almış, büyük bir özveri göstererek birçok kaynağı okumuş ve dört yıl boyunca iyi niyetle bu eser üzerinde çalışmıştır. Eserde bulunan metinlerin bilhassa B. Ögel tarafından derlenmesi, metinlerde bulunan seslerin dikkatli bir şekilde belirlenmesi ve her sesin ayrıntılı bir şekilde özelliğinin ortaya konması da önemlidir. Ayrıca çalışmanın 1940'lı yıllara ait ağız metinlerini bizlere sunması, bugün artık kullanılmayan veya unutulmaya yüz tutmuş kelimeleri göstermesi bakımından da ayrı bir önemi vardır.

1945 yılında basılmak üzere Türk Dil Kurumuna teslim edilen ve yine anlaşıldığı kadarıyla TDK tarafından Bahaeddin Ögel'e sipariş edilen bu etüt çalışması basılmamıştır. Eserin ne için basılmadığını bilemiyoruz. Ancak döneminin imkânsızlıklarına rağmen büyük bir özveriyle ortaya konulan ve alanında ilk olan bu çalışmanın TDK tarafından basılmasının uygun olacağını düşünüyoruz. Böylece hem zaten basılmak üzere TDK'ya teslim edilen eser basılmış olup B. Ögel'in emeği boşa gitmemiş olacak, hem de belli bir dönemin ağız malzemesini ve söz varlığını yansıtan bir çalışma gün yüzüne çıkmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- 📖 ALKAYA Ercan, "Elazığ Yöresi Ağzıları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un Bu Çalışmalara Katkısı", **II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni**, 10-12 Nisan 2006, Bildiriler, Kayseri 2007, s. 3-14.
- 📖 BURAN Ahmet, "Türkiye Türkçesi Ağzılarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/1, Winter 2011, p. 40-55.
- 📖 _____, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzıları**, TDK Yay., Ankara 1997.
- 📖 BURAN Ahmet - OĞRAŞ Şerife, **Elazığ İli Ağzıları**, Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultayı Yay., Elazığ 2003.
- 📖 GÜLER Zülfü, **Harput Ağzı**, Elazığ Belediyesi Yay., Elazığ 1992.
- 📖 <http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=05>
- 📖 KARAHAN Leylâ, **Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması**, TDK Yay., Ankara 1996.
- 📖 KISAPARMAK Fatih Güngör, **Dil Folkloru açısından Harput Ağzı**, Ünite Bilgisi Yay., İstanbul 1982.